

Akademik Hrušovský správne konštatuje, že Február značil po tejto stránke zásadný obrat. Vyjasnenie politických pomerov prinieslo prelom vo vedeckej a filozofickej práci. Autor tu správne zdôrazňuje veľkú pomoc strany aj veľký účinok príkladu sovietskej vedy a filozofie.

Na celej kritike Hrušovského by som však najviac hodnotil to, že autor nezostáva pri kritike, no že hneď aj hľadá spôsob ako chyby odstrániť. Jeho kritika je súčasne starostlivo naznačeným programom práce do budúcnosti. Celý rad bodov tohto programu sa už aj začína uskutočňovať; zlepšuje sa styk s praxou, nadväzuje sa pevnejší kontakt jednotlivých vied a filozofie, pestuje sa vo zvýšenej miere aj kritika aj sebakritika a dosahuje sa vyššia kolektívizácia práce. To však neznačí, že už je všetko v poriadku; nedostatkov je ešte stále dosť a bude treba ešte mnoho práce a úsilia, aby sme ich odstránili.

Kniha akademika I. Hrušovského je cenným prínosom práve k tomuto ozdravujúcemu procesu. Prináša úplný prehľad základných zásad materialistickej dialektickej metódy, aj ich tvorivé rozvitie, ukazuje ich použitie na aktuálne problémy vied aj filozofie, podáva konštruktívnu kritiku dnešných chýb a nedostatkov, prináša program ďalšej práce a obsahuje veľmi mnoho podnetných myšlienok pre filozofickú aj vedeckú prácu. Stane sa preto osožnou príručkou každého vedeckého aj filozofického pracovníka.

Stanislav Felber

ZA MARXISTICKO-LENINSKOU FILOZOFII — ZÁKLAD NAŠI VĚDY

Původní stati k některým otázkám dialektického a historického materialismu. Praha 1954.
Státní nakladatelství politické literatury.

*

ÚV KSČ v septembri 1953 konštatoval, že filozofia zaostáva za vývojom našej spoločnosti. Filozofia, ak má byť aktívnym faktorom nového života, musí riešiť problémy výstavby tohto života.

Zo snahy prekonať zaostávanie filozofie vznikol zborník, ktorý obsahuje štyri články členov Katedry dialektického a historického materializmu na Filozoficko-historickej fakulte v Prahe. Prvé dva články sú od docenta Ladislava Tondla, tretí od Vojtecha Tlustého a štvrtý od Miroslava Mlezivu.

Prvý článok — *Problém vědeckých zákonů ve světle Stalinových ekonomických statí* — vychádza z práce J. V. Stalina *Ekonomické problémy socializmu v SSSR* a rozoberá významnú kategóriu marxistickej filozofie — kategóriu zákona.

J. V. Stalin vo svojej poslednej práci rozlišoval medzi zákonmi vedeckými a zákonmi právnymi. Zákony vedy odrážajú objektívne procesy, prebiehajúce nezávisle od vôle ľudí, zatiaľ čo právne zákony vydávajú vlády a sú výrazom vôle panujúcej triedy. Docent Tondl správne poznamenáva, že hoci marxizmus rozlišuje tieto dva druhy zákonov, nestavia medzi ne priepasť, ako to robí buržoázna veda. Tzv. normatívna teória kládla neprekročiteľnú priepasť medzi zákony vedecké, ktoré sú podľa nej konštatovaním toho, čo „je“, a zákony právne, ktoré hovoria o tom, čo „má byť“.

Ďalej súdruh Tondl ukazuje, akých chýb sa dopúšťajú v otázke zákonov subjektívni idealisti, objektívni idealisti a prečo ani predmarxovský metafyzický materializmus nemohol dospieť k dôslednému učeniu o zákonoch.

Po týchto úvodných poznámkach prechádza autor k vlastnému výkladu o zákonoch. Hovorí, že zákony vedy majú objektívny charakter, pretože sú odrazom objektívnych procesov, prebiehajúcich nezávisle od vôle ľudí. Táto téza má zásadný význam najmä v boji proti idealistickému prekrucovaniu zákonov. Ako druhú vlastnosť popri objektívnosti vedeckých zákonov uvádza autor ich všeobecnosť v zhode s Engelsovou známou tézou, že zákon je forma všeobecnosti v prírode. Zákon je vzťah podstat, podstatný vzťah alebo vzťah medzi podstatami. Zákon a podstata sú pojmy rovnakého druhu. Docent Tondl подо-

piera svoje úvahy citátni z Lenina. Vo *Filozofických zošitoch* Lenin na viacerých miestach hovorí o zákonoch a jeho myšlienky stále odkrývajú čitateľovi nové bohatstvo.

V poslednej časti svojho článku venuje sa súdruh Tondl otázkam poznania a využitia zákonov. Ako hovorí súdruh Stalin, človek môže zákony poznať a prihliadať k nim vo svojej činnosti, avšak nemôže ich zmeniť, ani zrušiť. Zákony pôsobia — či si to ľudia uvedomujú alebo nie — a len ľudia, ktorí ich pôsobenie poznajú, môžu zabrániť ich ničivým účinkom a využiť ich priaznivé účinky vo svoj prospech.

Druhý článok súdruha Tondla — *O logické a gnozeologické súvislosti rysů dialektiky* — vychádza z práce J. V. Stalina *O dialektickom a historickom materializme*. V prvej časti svojho článku hovorí docent Tondl o význame tejto práce, ktorá pozdvihla „dialektický materializmus na nový, vyšší stupeň, je vrcholom marxisticko-leninského filozofického myslenia“. I keď je Stalinova práca neveľká rozsahom, má obrovský význam, pretože v nej Stalin systematicky zhrnul základné poučky marxistickej dialektickej metódy, marxistického filozofického materializmu a historického materializmu.

I keď autor vysoko oceňuje prínos Stalinovej práce, predsa upozorňuje, že nejde o posledné slovo vo vývoji marxistickej filozofie, že nie je správne stanovisko niektorých súdruhov, ako by sa v dialektickom materializme nedalo už nič nového urobiť.

V druhej časti svojej state hovorí autor o gnozeologickej stránke dialektiky a o tom, čo nového prináša Stalinov výklad dialektickej metódy. Jeho prínos vidí v tom, že:

1. Stalin zaradil poučku o všeobecnej súvislosti na prvé miesto ako najvšeobecnejší zákon dialektiky;

2. Stalin odstraňuje a prekonáva Heglovu vyjadrovaciu formu;

3. Stalin nehovorí o zákone negácie ako Engels, ale o boji protikladov, boji starého s novým, odumierajúceho s rodiacim sa. Tu je rozdiel medzi Engelsovou a Stalinovou formuláciou najnápadnejší.

V tretej časti hovorí autor o logickej štruktúre rysov dialektickej metódy a tvrdí, že Stalin usporiadal poučky tak, aby na prvom mieste bola najvšeobecnejšia a na štvrtom mieste najkonkrétnejšia poučka a aby jednotlivé črty na seba nadväzovali.

Potom autor prechádza k výkladu o kategóriách dialektického materializmu. Dialektický materializmus vytvoril kvalitatívne nové učenie o kategóriách, ktoré nemá nič spoločného s idealistickým učením o apriórnom charaktere kategórií ani s názorom mnohých takzvaných empirických vedcov, že kategórie sú prázdne slová. Kategórie sú skratky obrovských skúseností, nazhromaždených vývojom ľudského poznania a historicky determinované.

V štvrtnej časti článku sa rozoberá gnozeologická súvislosť čít dialektiky a hlavné znaky poznania javov.

V poslednej časti autor podrobne rozoberá problematiku cesty poznania od javov k podstate, od menej hlbokého poznania skutočnosti k hlbšiemu. Dialektický materializmus učí, že svet je nekonečný a nevyčerateľný. Tak isto je nekonečné a nevyčerateľné aj ľudské poznanie sveta, ktoré nikdy nie je ukončené a definitívne. Preto každé poznanie podstaty je dočasné a každá podstata je len stupňom v nepretržite sa rozvíjajúcom poznaní. Protiklad javu a podstaty je tiež relatívny. Toto stanovisko nás chráni od relativizmu a dogmatizmu.

Autor o týchto problémoch hovorí obsírne, opiera sa pritom o Leninove a Heglove myšlienky. Článok svedčí o dôkladnej znalosti filozofických prác klasikov marxizmu-leninizmu.

Tretí článok — *Přírodní vědy a nadstavba* — od Vojtecha Tlustého rozoberá otázky, v ktorých bolo mnoho nejasností a ktorých správne riešenie už bolo veľmi naliehavé. Naši prírodovedci nevedeli si s touto otázkou rady a medzi filozofmi boli často v týchto otázkach zásadné nezhody.

Súdruhovi Tlustému ide o to, či možno hovoriť o reakčnosti alebo pokrokovosti niektorých prírodovedeckých teórií, či je správne hovoriť o triednosti prírodných vied, v čom táto triednosť spočíva a aký má byť správny postoj k buržoáznym prírodovedeckým teóriám. Do riešenia týchto otázok sa púšťa smelo. Poukazuje na to, že pri pojatí vývoja prírodovedy vyskytujú sa u nás dve metafyzické jednostrannosti. Jedni chápu vývoj prí-

rodných vied odtrhnute od základne i nadstavby, ako autonómnou produkciu ľudského vedomia, druhí ho vykladajú ako odraz ekonomickej základne, ako súčasť nadstavby, takže dochádzajú až k primitívnemu zavrhovaniu „buržoáznej“ matematiky a pod.

Predmetom skúmania prírodných vied sú objektívne zákonitosti prírody, existujúce nezávisle od spoločnosti a od jej hospodárskeho zriadenia. Prírodovedecké poznanie, pokiaľ je objektívne, neodráža ekonomickú základňu. Dejiny prírodných vied ukazujú, že o Koperníkovu a Darwinovu teóriu sa viedli rozhorčené zápasy, pretože sa dotýkali ideologických základov panujúcich tried. Objektívne prírodovedecké poznanie nie je produktom jednej epochy alebo určitej spoločenskej triedy, ale je produktom nepretržite sa vyvíjajúceho poznania prírody. Prírodovedecké poznanie neslúži len jednej spoločenskej triede, ale celej spoločnosti. To však neznamená, že spoločenské triedy sú ľahostajné k prírodovedeckým poznatkom. Čím ďalej postupujeme od jednotlivých poznatkov k teóriám, tým viac sa blížime k územiu filozofie, kde dialektický materializmus zápasí s idealizmom. Všeobecné prírodovedecké teórie obsahujúce ideologické prvky, ktoré môžu byť výrazom materialistickej alebo idealistickej filozofie. Podľa toho dostáva ich pôsobnosť pokrokový alebo reakčný charakter.

Triednosť prírodných vied podľa súdruha Tlustného spočíva v prenikaní ideológie do prírodných vied. Prenikanie buržoáznej ideológie znehodnocuje objektívny obsah prírodovedeckých teórií, naproti tomu prenikanie vedeckej marxistickej ideológie zaručuje správnosť zovšeobecnení.

Prírodovedecké poznanie je súčasťou spoločenského vedomia, súvisí preto aj s jeho ostatnými formami, najmä s filozofiou. Väčšina buržoáznych prírodovedcov prijíma idealistický svetový názor, ktorý vedie k prekrucovaniu prírodných zákonitostí, k uplatňovaniu nesprávnych metodologických princípov a k odtrhovaniu bádania od života.

Po týchto úvahách dochádza autor k cenným záverom. Prírodné vedy nemožno zaraďovať do nadstavby, ale netreba ich od nadstavby odtrhovať. Súvislosť prírodných vied s nadstavbou prejavuje sa v ideologických prvkoch prírodovedeckých teórií. Súvislosti prírodných vied so základňou a nadstavbou sú zložité a netreba ich zjednodušovať, ak sa nechceme dopustiť vulgarizovania.

V poslednej časti svojho článku zaoberá sa autor dôsledkami, ktoré z jeho analýzy vyplývajú pre postoj k buržoáznym prírodovedeckým teóriám. K buržoáznym prírodovedeckým teóriám sa treba stavať kriticky, treba odhaľovať objektívny obsah týchto teórií, avšak súčasne s tým treba bojovať proti ideologickému prekrucovaniu, na ktorom majú záujem vykorisťovateľské triedy. V postoji k buržoáznym prírodovedeckým teóriám vyskytujú sa u niektorých našich vedeckých pracovníkov objektivistické sklony, ktoré vedú k neschopnosti rozlišovať objektívny obsah teórií od ideologického nánosu.

Kritický marxistický postoj vyžaduje konkrétne skúmanie každej teórie, opierajúcej sa o znalosť marxistickej filozofie a znalosť prírodných vied a nesmie sa zamieňať paušálnym ľavičiarstvom odmietaním buržoázných prírodovedeckých teórií vôbec.

Autor pristúpil k problematike tvorivo. Jeho argumentácia je presná a jasná. Dôsledky ktoré z nej vyplývajú, sú v plnom súlade so zásadami marxizmu-leninizmu a znamenajú prínos najmä pre naše prírodovedecké bádanie.

Súdruh Miroslav Mleziva si vo svojej diplomovej práci — *Boj protikladů — zákonitost vývoje poznání fyzikálních procesů* — vzal za cieľ preskúmať vnútorné príčiny vývoja fyzikálneho poznania a vyvodit z toho niektoré všeobecné gnozeologické závery.

Na solidnom materiáli z dejín atomistiky a optiky rozvíja a dokazuje svoju hlavnú myšlienku, že vývoj fyzikálneho poznania prebieha ako neustále riešenie a obnovovanie rozporov medzi starými teoretickými a novými experimentálnymi poznatkami.

V metodológii je už dnes skoro všeobecne rozšírený názor, že veda sa rozvíja tým, že na jednej strane má pozorovanie, experimentovanie, fakty, na druhej strane chápanosť, vysvetľovanie, teórie. Nové fakty rozširujú a obohacujú naše teórie, nové teórie odhaľujú nové fakty, nabádajú k novým experimentom. Vývoj vedy je v podstate cyklický, pričom každý nový cyklus vystupuje na vyššiu úroveň.

Okrem tohto vnútorného zdroja vývoja fyziky, boja medzi starými teoretickými a novými experimentálnymi poznatkami súdruh Mleziva správne poukazuje na druhý veľmi významný zdroj — praktickú činnosť, potreby výroby, techniky. Vplyv praktickej činnosti

považuje — v plnom súlade s hlavnými tézami marxistickej gnozeológie — za vonkajšiu hybnú páku vývoja fyziky.

Autor si prácu rozdelil na dve časti. V prvej časti skúma na konkrétnom materiáli vývoj predstáv o stavbe atómu a vývoj teórií o povahe svetla, druhá časť obsahuje gnozeologické úvahy.

Ukazuje, ako Kelvin-Thomsonov model úspešne vysvetlil celý rad faktov — existenciu voľných elektrónov, tvorenie iónov. Objavy anglického bádateľa Ernesta Rutherforda však priniesli fakty, ktoré sa Kelvin-Thomsonovým modelom nielen nedali vysvetliť, ale mu protirečia. A tak sa Rutherford pokúsil o nový model atómu. Predstavy o stavbe atómu sa ďalej menili. Z týchto dvoch prípadov autor ešte nechce vyvodzovať všeobecné závery. Prechádza potom na vývoj teórií o povahe svetla. Newton vytvoril teleskovú teóriu svetla, podľa ktorej svetlo je prúd drobných častíc, Huyghens vytvoril vlnovú teóriu, ktorá považovala svetlo za pozdĺžne vlnenie. Medzi prívržencami obidvoch teórií nastali urputné boje. Dočasne zvíťazila korpuskulárna teória. Young objavil interferenciu svetla, ktorá sa korpuskulárnou teóriou vysvetliť nedala. Rozpor medzi novými experimentálnymi poznatkami a korpuskulárnou teóriou prehĺbili ešte objavy francúzskeho fyzika Fresnela. Tento dôkladne preskúmal difrakciu (ohyb) svetla. Youngove a Fresnelove objavy silne podlomili autoritu korpuskulárnej teórie a fyzici začali dávať prednosť undulačnej teórii.

Nové experimentálne objavy Faradaya a Webera a ich teoretické zovšeobecnenie Maxwellom zaistili panstvo novej elektromagnetickej teórií svetla. Toto panstvo bolo opäť len dočasné. Pokusy prinášali poznatky, ktoré sa Maxwellovou elektromagnetickou teóriou vysvetliť nedali. Z týchto rozporov sa zrodila kvantová teória.

Na tomto materiáli z dejín atomistiky a optiky autor presvedčivo rozvíja myšlienku, že vnútorným, relatívne samostatným zdrojom vývoja fyzikálneho poznania je neustále riešenie rozporu medzi starými teoretickými a novými experimentálnymi poznatkami. Faktický materiál je vždy neúplný, obmedzený, preto i každá teória má obmedzenú platnosť, preto i každý súlad, nastolený medzi faktickým materiálom a teóriou, je len relatívny a dočasný.

Táto myšlienka je potvrdením štvrtej tézy marxistickej dialektiky, že obsahom vývojového procesu je boj protikladov, boj starého s novým, z ktorého víťazne vychádza nové.

Všetky štyri články zborníka sa vyznačujú snahou spájať marxizmus-leninizmus s vedami a aktuálnymi otázkami nášho života. Články sú písané tak, že sú prístupné aj čitateľovi bez väčšej filozofickej erudície.

J. Švihran

SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKE FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERSITY,

ročník III, řady filosofické (B), č. 2, str. 182.

Dňa 19. XI. 1952 dožil sa dekan filozofickej fakulty v Brne a profesor psychológie prof. dr. Vilém Chmelař šesťdesiatich rokov. Z príležitosti tohto jubilea venovali mu jeho spolupracovníci, priatelia a žiaci celý rad štúdií a článkov. Väčšina z nich je uverejnená v uvedenom zborníku. Ostatné práce venované jubilantovi budú publikované v ďalších zborníkoch alebo v iných odborných časopisoch. Toto číslo obsahuje predovšetkým články psychologické, ale aj z iných odborov filozofických, o ktorých podávame stručnú zprávu.

L. Kolaříková, *Vědecké dílo prof. dr. V. Chmelaře.*

Z tohto článku získame stručný pohľad na dlhoročnú tvorivo-bádateľskú činnosť prof. dr. V. Chmelařa v oblasti teoretickej a použitej psychológie. Dlhé roky pracoval na úseku defektológie (učiteľ na zvláštnej škole pre telesne chybných 1926—1931). Tu sa zaoberal niektorými problémami psychického vývinu telesne chybného dieťaťa.

V oblasti poradenskej praxe hľadal metódy, ktoré mali umožniť správne zaraďovanie